

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ
ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Ову књигу Филолога уредили
М. ПАВЛОВИЋ Р. БОШКОВИЋ М. ПЕШИКАН

Секретар
Ж. СТАНОЈЧИЋ

књ. XXX — св. 1—2

БЕОГРАД
1973

А. ПЕЦО

(Београд)

НАЗИВИ ДОЛИНА УЗ РЕКЕ У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

У овом раду се, из богате топономастичке проблематике, обрађује само једно питање — врло конкретно и јасно одређено: питање именовања долина уз речне токове на српскохрватском језичком тлу. А обрада овога питања, као и било којег другог питања из топономастике, има значаја и за историју и за дијалектологију језика чија се проблематика обрађује.¹

У вези са овом проблематиком — односом хидронима и топонима — као посебно интересантна намећу се следећа питања:

1. Питање преношења хидронима на имена области, долина или појединих места која се налазе на обалама река;
2. Колико је ова појава општесловенског карактера?
3. Да ли се ту, и колико, огледа утицај језичког супстрата?
4. Деривациони типови топонима са хидронимом у основи, посебно они префиксално-суфиксалног типа.

I. Преношење хидронима на топониме честа је појава у језицима, па и у нашем језику.² У овом недеривационом типу разликујемо неколико подврста топонима, и то:

а) Хидроним се преноси на географску област која је већа и пространа од долине уз реку, чак и од целог речног слива. Та се област, често, поистовећује са облашћу средњовековне државе. Такви су примери: *Рашка*, *Босна*, *Зетла*, уп.: —

¹ в. В. А. Жучкевич: Топонимика, краткий географический очерк, Минск 1965, као и: В. Н. Топоров—О. Н. Трубачев: Лингвистический анализ гидронимов верхнего Поднепровья, АН СССР, Москва 1962, стр. 3 и даље.

² Овде се полази од давно утврђене чињенице да у оваквим случајевима хидроними претходе топонимима, в. о томе код А. Безлаја: *Slovenska vodna imena Ljubljana* 1956, стр. 64, иако има и обрнутих случајева, в. код Безлаја оп. cit. 226.

Рашка: — По граду Расу и реци Рашкој називана је област *Рашка*;³ Ово је био раван пут који је у средњем вијеку везивао Зету и Рашку;⁴ Средиште источне области беше долина реке *Рашке* код данашњег Новог Пазара са тврђавом *Рас*, у којој је, све до почетка владе цара Манојла, за неко време пребивала грчка посада. Убрзо се исток Србије почео у иноземству називати *Расијом*, име које први пут налазимо забележено код Анзберта (1189)⁵; Странци су земљу српског краља звали *Sclavonia, Servia* . . . а од краја XII века највише *Rassia* . . . Из домаће краљевске титуле лепо се види како је држава постала сједињењем две групе земаља у унутрашњости и у приморју. Она гласи . . . на латинском: *totius Rassae et Maritimae*“ . . . Унутрашњост, права Србија или Рашка . . . —⁶

Зетџа: — У средњем веку назив старе Дукље (данашње Црне Горе)⁷; област старе Дукље или Диоклитије, углавном данашње Црне Горе; Зета се делила у две области: *Доњу Зетју* са приморјем и подручјем око Сакадарског Језера и на Горњу, са планинама од Подгорице на север . . .⁸ Према глави XXX Барског родослова *Зетџа*, односно Дукља, се састојала од девет жупа⁹; И тако Мирослав, Немања и Константин заузеше *Зетју* са свим градовима сем Котора —.¹⁰

Босна: — Добила је „своје име по истоименој ријеци“;¹¹ Некада се то име везивало само за горњи ток ријеке Босне . . . њој се прикључивала Усора у доњем току Босне и можда још и долина горњег Врбаса . . .

³ О овоме хидрониму-топониму в. П. Скок: О придјевским изведеницама, Питања савременог књижевног језика, Сарајево, књ. II, 1951, стр. 13. Ту је у основи старо насеље *Рас*, а преко етника *Рашанин* добили смо *Рашка*, ор. cit, 14 и књ. IV, 185, испод текста. Друкчије, и погрешно, *Рашка* се објашњава у RJAZiU, s. v. Ту читамо „postalo od gasъkъ, gaъkъ“ што је фонетски неизводљиво, уп. *гласънь < гласан*.

⁴ Историја Црне Горе, I, 28.

⁵ Јиречек, Историја Срба, I, 224.

⁶ ор. cit. 256.

⁷ Мала енциклопедија „Просвета“ Београд, s. v. Зета.

⁸ СНЕ, s. v. Зета.

⁹ Историја Црне Горе, I, 318; в. и Историја народа Југославије I, карта на 249. страни. Код Вука стоји да је Зета „земља око те воде (између Херцеговине, Арбаније, Црне Горе и језера Скадарског, Рјечник II, s. v. Зета).

¹⁰ М. Орбини, Краљевство Словена, Београд 1968, 16.

¹¹ Enciklopedija Jugoslavije, s. v. Bosna i Hercegovina. О пореклу ове именице в. Р. Скок, Etimologijski rječnik s. v. Bosna. Ту читамо да су називи за све „veće savske pritoke predslavenski i predrimski“ а Босна је „zaciјelo . . . i predindoevropska riječ.“

Све друго припојило се доцније; „Име *Босна* данас се односи на територију између Дрине, Саве, Пљепивице, Динаре и Ивањског седла.“¹²

б) Хидроним се преноси на топоним који обухвата целу или скоро целу област која се налази уз реку. Указујемо на неке од таквих примера:

Рама: — *Раом* се назива, у наше време, мала али изразито предеона целина степњена између Босне и Херцеговине. Обухвата читав слив *Раме* . . . као и горњи и средњи слив речице Дољанке, а некада је Рама означавала већу област¹³; Случај имена *Раме*, у значењу за ширу област, па и за читаву Босну, није . . . осамљен, само што се то име није толико раширило и укоренило као име Рашке¹⁴; *Рама* је обухватала басен истоимене ријеке¹⁵, уп. и: У угарској краљевској титули назива се Босна (од 1138) *Раом* (rex Ramae), именом реке *Раме* . . . —¹⁶;

Расина: жупа „јамачно на риједи која се сада зове *Расина* и код Крушевца утјече у Мораву“¹⁷;

Ресава: — Деспоту остаде северни део, северно од Крушевца и западне Мораве, са Смедеревом, Голупцем, *Ресавом*, Рудником¹⁸; Прими Махроут баша . . . Жрњовић и *Ресавоу* —¹⁹;

Гокчаница: *Гокчаница* је „добро затворена жупа . . . око речице *Гокчанице* и поред Ибра —²⁰;

Студеница: *Студеница* захвата „цео леви слив реке Ибра између реке Студенице на западу, Чемерна на северу и Ибра на Истоку“²¹;

Ибар: — *Ибром* се . . . зову насеља која су по дну и по странама Иброве долине —²²;

Лашва, обухватала је подручје уз слив истоимене реке²³;

Топлица — земља кроз коју тече ријека Топлица —²⁴; — Он је оу Топлици зидао цркву богородици на оусти рѣкы рекомыи Косъльнице —²⁵;

¹² Enciklopedija Jugoslavije, s. v. Bosna i Hercegovina.

¹³ М. Филиповић: Рама у Босни, Насеља 35, стр. 3.

¹⁴ оп. cit, стр. 10.

¹⁵ Зборник К. Јиречека, I, 241.

¹⁶ Јиречек, Историја Срба, I, 133.

¹⁷ Ђ. Даничић, Рјечник из српских старина, s. v.

¹⁸ Јиречек, оп. cit, 382.

¹⁹ Даничић, оп. cit. s. v.

²⁰ Р. Павловић: Ибар и Гокчаница, Насеља 30, 223.

²¹ Р. Павловић, оп. cit. 222.

²² Павловић, оп. cit. 221.

²³ Зборник К. Јиречека, I, 242.

²⁴ Даничић, Рјечник, s. v.

²⁵ оп. cit.

Овакво значење могу имати и други хидроними: *Лейенице*, *Млава*, *Колубара*, *Јадар* и др.

в) Хидроним се преноси на област која захвата само један део слива реке, стара жупа (о овоме исп. ниже):

Лейеница: — У време Немањића, жупа је често била подељена на два дела: горњу и доњу жупу, према току реке, на пр. две *Лейенице* и два *Ибра* у жичком натпису, два *Лаба* у бањској повељи — ²⁶;

Ибар: — Предео у долини *Ибра* ниже Јариња до Западне Мораве чини *жују Ибар*, а предео око Ибра више Јариња до Звечана *жују Горњи Ибар* — ²⁷;

Нерейва: — Данас обично област у горњем току слива ове реке; Дукљанин спомиње жупу *Раму*, после *Нерейве*²⁸; — Који је био господар *Нерейве* — ²⁹;

Босна: Раније је „обухватала . . . само горњи крај ове реке“;³⁰

Морава: — Назив Морава се употребљава и данас у народу и значи предео који обухвата села на десној страни Западне Мораве око Краљева и Трстеника;³¹ У неродним годинама увек су храну доносили из *Мораве*³²; Кад је *Морава* гладна, гладни су девет кадил'ка —;³³

Пива, област у горњем току истоимене реке: — Јула месеца 1453. Владислав . . . склопи сам на своју руку у планинама *Пиве* мир с оцем;³⁴ Дах му Гацко и *Пиву* —;³⁵

Зејна: — Данас се Зетом назива само депресија од Титограда до Скадарског језера коју ријека Цијевна дијели на *Горњу* и *Доњу Зејну*³⁶; Почели су тежити за краљевством Рашке и *Доње Зејне*³⁷; Деса владаше у Хуму, све до Котора и у *Горњој Зејни* називајући се баном, војводом³⁸.

²⁶ Јиречек, Историја Срба, II, 4.

²⁷ Р. Павловић, ор. cit. 221.

²⁸ М. Филиповић, Рама, стр. 9.

²⁹ М. Орбини, Краљевство Словена, Београд 1968, 149.

³⁰ Јиречек, Историја Срба, I, 68—69.

³¹ Павловић, ор. cit. 222.

³² Николић: Крајиште, и Власина стр. 15.

³³ Николић, ор. cit. 15.

³⁴ Јиречек, ор. cit. 379.

³⁵ О. Благојевић, Пива, Београд 1971, стр. 11, из Хрисовуље краља Милутина, 1313—1318.

³⁶ Историја Црне Горе, I, 318; Јиречек, Историја Срба, II, 4.

³⁷ М. Орбини, ор. cit. 15.

³⁸ ор. cit. 15.

Цейина: — Бегови позову кметове у Далмацију да им земљу обрађују и населе их *по Цейини* . . . ; Тада се и сељаци Дувна и Рамене населише у *Цейини*³⁹.

Овакво значење, именовање веће земљишне просторије, могу имати и ови хидроними: *Морача*⁴⁰, *Моравица*⁴¹, *Тойлица*⁴², *Црмница*⁴³, *Гружа*⁴⁴, *Млава*⁴⁵ и др.

Нису ретки случајеви да се у сливу једне реке јаве две жупе⁴⁶ обично горња и доња, уп. *Горња Гружа* — *Доња Гружа*, *Горња Зејна* — *Доња Зејна*, *Горња Дрежница* — *Доња Дрежница*, *Горња Рама* — *Доња Рама*. Ту чак и *Средња Рама* и сл. Код *Босне*, опет, имамо поделу према странама света: *Источно Босна*, *Западна Босна* и *Централна Босна*.

г) Хидроним се преноси на име само једнога места које се налази на обалама реке:

Бела вода — *Бела Вода*, *Бела река* — *Бела Река*; *Бијела ријека* — *Бијела Ријека*, *Црнојевића ријека* — *Црнојевића Ријека*; *Бели пољок* — *Бели Пољок*; такви су и ови примери: *Дрежница*, *Јабланица*, *Требишай*, *Рама*. Ова је појава врло обична на српскохрватском језичком подручју.⁴⁷

³⁹ Ј. Цвијић: Балканско полуострво, 150.

⁴⁰ Јиречек, ор. cit. I, 67.

⁴¹ Јиречек, ор. cit. II, 35.

⁴² Јиречек, ор. cit. 64, 375.

⁴³ Јиречек, ор. cit. 64.

⁴⁴ Данас обично предео у средњем току реке Груже, раније жупа Борач, в. код Даничића: Рјечник старина, s. v. Боръчъ.

⁴⁵ в. Ј. Цвијић: Из друштвених наука, Београд 1965, 261.

⁴⁶ Неки од примера који се дају у овој групи дати су и у претходној. То је и схватљиво, јер је стара жупа некада захватала цео слив једне реке, а некада је то само један део тога слива, једно подручје у сливу те реке. Ово нарочито код река са дужим током. Истина, нису ретки случајеви да једна река у своме току зна за два или више имена, исп. о овоме код Јиречека за Нишаву, Зборник К. Јиречека, Београд 1959, 498; код Жучкевича се такође налазе потврде за овакво стање, ор. cit. 32—33, в. и код Безлаја, ор. cit. I, s. v. Драгоња. У Херцеговини река *Требишай*, десна притока Неретве, има три имена: *Млада*, *Тихаљина* и *Требишай*, а и *Зета* зна за два имена: *Грачаница* и *Зејна*.

⁴⁷ уп. код Скока, ор. cit. II, стр. 12 где пише да је идентичност хидронима и топонима обична појава у нашем језику, о томе в. и И. Дуриданов: Јужнословјанските речни назвања и тяхното значение за славјански топонимичен атлас, Славјанска филологија бр. 3, Софија 1963. стр. 180—211; Ј. Perwolf: Slavische Völkernamen, ASIPhil. XVII и XVIII.

У вези са овим поставља се питање: да ли је преношење хидронима на топониме особина коју су наши преци донели у свом језичком осећању, која је, дакле, општесловенска, или је то особина само нашега језика, настала овде, на овом тлу?

Наш материјал упућује на овакве закључке:

1. Преношење хидронима на топониме врло је стара и честа појава. Налазимо је у свим словенским језицима, исп.: *Москва* — река и град; *Морава* — река и област у ЧСР; *Пчиња* — Река и град у Македонији; *Лом* — река и град у Бугарској, исп. и ове примере: *Орава*, *Brecz*⁴⁸, *Možica*, *Bistrica*.⁴⁹

2. Преношење хидронима на топониме налазимо и у несловенским језицима, уп. у француском: *Rhin* (Рајна) са два департмана: *Bas-Rhin* (центар Strasbourg) и *Haut-Rhin* (центар Colmar); *Moselle* (центар Metz); *Oise* (центар Beauvais); *Saône* : *Haute Saône* (центар Vesoul); *Sarthe* (центар Le Mans); такви су и ови примери: *Seine*, *Marne*, *Loire*, *Isère* — свуда се име реке преноси на целу област. И талијански језик зна за такве случајеве: *Versilia*, *il Ticino*, као и албански: *Klina* — река и село; *Drenica* — река и област.

3. Ова је појава, хидроним = топоним, нарочито честа у крајевима српскохрватског подручја који се налазе јужно од Саве и Дунава, посебно примери када се хидроним преноси на већу географску површину, што, на изванредан начин, упућује на претпоставку да је и језички супстрат овде могао имати свога утицаја.

4. Да је супстратска основа ту могла да врши неки утицај говорили би и ови моменти:

а) Наши преци су по досељењу на Балкан преузимали од староседелачког становништва постојеће хидрониме, нарочито оне који су именovali веће реке⁵⁰ (Босна, Зета, Неретва). Имена тих река они су врло често преносили и на области, на целе жупе.⁵¹ Историчари нас

⁴⁸ J. Rozwadowski: *Studia nad nazwami wód słowiańskich*, Krakov 1948, стр. 4. За *Ojaveu* у значењу имена области ту читамо: *Nad Orawą leży stolica kraju tejże nazwy . . .*

⁴⁹ F. Bezlaј, op. cit. II 37 „*Možica . . . potok in dolina na koroško-štaj. meji pri Hutterbergu v Avstriji*“; За Бистрицу Безлај истиче да је „*Na Slovenskem . . . okoli 20 krajev Bistra in Bistrica . . . na Koroškem 14*“, op. cit. 64; в. и Е. Dickenmann: *Studien zur Hydronomie des Savessystems*, Budapest 1940.

⁵⁰ Овакви хидроними су врло стабилни и тешко се мењају, в. код Скока, ЈФ XVIII, 258, као и Топоров—Трубачев, op. cit. 3.

⁵¹ Жупа и жупан су „позајмљени ромејски архаизми“ М. Будимир: *Класично порекло израза жупан и стопан*, III међународни конгрес слависта, св. 2, стр. 189.

обавештавају да је стара жупанија обухватала „обично само једну речну долину или котлину у карсту“ и да су имена тих жупа најчешће била имена река које теку кроз те жупе; уп. код Јиречека: „Већина имена жупа била (су) имена река као Лепеница, Топлица, Црмница, ређе нарочита имена крајева, као Дубрава“.⁵² Да је то везивање хидронима и жупе стара појава потврђује нам и Дукљанин код кога налазимо забележене жупе: *Раму, Пиву, Морачу уз Оногошић и Невесиње*⁵³;

б) Да везивање хидронима за топониме није искључиво словенска, нити, пак, српскохрватска особина показују нам и наведени примери из француског и других језика. Зато се и могло десити да су наши преци по доласку на Балкан под општесловенским творачким импулсом, а нешто и под утицајем затеченог стања, почели да вежу хидроним за топоним. Било је случајева да је нека жупа, или област, изгубила своје старо име и добила ново, према реци. Такав је случај са Зетом. У Јиречековој Историји Срба читамо да је старо име „Диоклитије потиснуто . . . било, постепено од IX века, називом Зета . . . како се зове једна река у тој области“⁵⁴, а једно време су Срби Јадранско море звали „Диоклитско море“; а Скадарско језеро „Диоклитско језеро“⁵⁵. Даље, стари назив области, који није био везан за хидроним, доста брзо је напуштен и замењен новим називом — према хидрониму.

в) Да је преношење хидронима на топониме могло бити подржано и од супстратског језичког елемента говорио би и овај моменат. Појава преношења хидронима на жупе углавном је везана за подручје данашњих република Црне Горе и Босне и Херцеговине. У тим крајевима нашега језика, ако изузмемо граничне реке: *Дрину, Уну* и *Саву*, нема префиксално-суфиксалног образовања топонима, нема *Позеђе, Понерейвље* или *Побосње, Поврбасје*. Конфигурација земљишта овде није имала пресудну улогу. Не ни фонетски моменат. Значи да су неки други фактори утицали на усвајање топонимског обрасца хидроним-топоним и да тај факат објашњава зашто овде није дошло до уопштавања општесловенског начина именовања долина уз речне токове. То је

⁵² Јиречек: Историја Срба, 64. У Историји Црне Горе, I, 318 налазимо да се Зета, односно Дукља, састојала од девет жупа међу којима су биле Горња и Доња Зета, Црмница.

⁵³ Јиречек, *op. cit.* 65, као и Зборник К. Јиречека, I, 230, Историја Црне Горе, I, 318.

⁵⁴ Јиречек: Историја Срба, I, 65, Зборник К. Јиречека, I, 230; Историја Црне Горе, I, 318.

⁵⁵ Јиречек, *op. cit.*

могао да буде утицај староседелачког становништва и њихова територијална подела.

5. Ако једна жупа има више река, за њено се име не уопштава ниједан од тих хидронима, него се узима неко друго име. Такав је случај са жупом Лука у Херцеговини која се простирала с обе стране Неретве „у оном крају гдје се у њу улијевају Требижат, Брегава и Крупа“⁵⁶ — данашње Чапљинско и Габеоско поље. А ако у жупи није било ниједне реке, или не тако велике да би се њено име могло пренети на целу жупу, жупа је називана по већем месту које се у њој налази. Такав је случај са *Невесињем*, *Имотом* (Имотским), *Ливном* и сл.⁵⁷.

II. Деривациони типови топонима, са хидронимом у основи, такође се срећу на српскохрватском језичком тлу. Ту разликујемо три подврсте таквих топонима:

а) Префиксални тип: *Подибар*, *Задрим*

Овај тип није тако чест на српскохрватском језичком подручју. Имамо следеће потврде:

Подибар — предео између Ибра и Западне Мораве⁵⁸; — равница... од десне обале Ибра измеђ Мораве и измеђ подручја Столова⁵⁹; — предјел у Србији уз ријеку Ибар.⁶⁰

Надибар — предео на левој страни Ибра од ушћа Дубочице... па до ушћа Ибра испод Краљева⁶¹; — у народу су у употреби и називи „Подкопаоник“, „Плаха“, „Гокчаница“, „Надибар“, „Подибар“⁶².

Задрим — често се у рано пролеће скупају изгладнели људи и жене који силазе у Метохију, у Забојану и *Задрим*⁶³.

Забојана — који силазе у Метохију, у *Забојану*.⁶³

Микротопономастика наше језичке области, без сумње, обогаћује наш списак. За сада могу навести неколико примера овога типа образовања топонима из Бјелопавлића: *Подрадуловац*, *Појинишић*, *Подљесковац* (Подаци Д. Чупића).

⁵⁶ Зборник К. Јиречека, I, 238, 293; в. и Историја Срба, 67, испод текста. Посебно је питање, у овој проблематици, да ли су, и колико, на стварање жупа имале утицај грчке теме, о којима в. Г. Острогорски: Историја Византије, 113—114, 232.

⁵⁷ Јиречек, *op. cit.* 67.

⁵⁸ Р. Павловић: Ибар и Гокчаница, Насеља, књ. 30, 225.

⁵⁹ М. Милићевић: Кнежевина Србија, 648.

⁶⁰ Вук, Рјечник, s. v, RJAZiU, s. v.

⁶¹ Павловић, *op. cit.* 223.

⁶² Павловић *op. cit.* 224.

⁶³ Ј. Цвијић; Балканско полуострво, 154.

Префиксални тип топонима, али без везе са хидронимом, иначе је обичан на нашем језичком тлу, уп. *Пошкoйaоник*⁶⁴, *Подвележ*, поред *Подвележје*⁶⁵, *Подбусак*, *Пошком*, *Подгмеч*.⁶⁶

б) Суфиксални тип: Тимочиште

Овај тип творбе топонима од хидронима је изразито непродуктиван у српскохрватском језику. Ја имам само једну потврду из Српских новина за 1873. годину: *Тимочиште* — име земљишта у црногорском округу у Србији. Тај облик је још увек жив у тимочком крају.⁶⁷

в) Префиксално-суфиксални тип:

Овај тип топонима је нешто продуктивнији на српскохрв. језичком тлу. Јавља се у неколико варијаната: а) *ѿо* + хидроним + *је*: *Поморавље*; б) *ѿо* + хидроним + *ина*: *Посавина*; в) *за* + хидроним + *је*: *Заднавање*; г) *међу* + хидроним + *је*: *Међумурје*. Неколико потврда:

а) Тип *Поморавље*. Често се сретa, нарочито у источном делу наше језичке области:

Подравље: — Велико робљење и пустошење учинише Турци по *Међумурју* и *Подрављу*; И ја ћу ти у *Подравље* доћи; Гони свога низ *Подравље* дору (RJAziU, s. v.); Бенешкић (Poljsko-hrvatski rječnik) наводи *Подравље*, али ту одредницу упућује на *Подравина* —;

Подримље: — Те ти ајде у *Подримље* равно (Вук, Рјечник); код Г. Елезовића (Речник косовско-метохиског дијалекта, СЗДб, IV) за *Подримље* се каже: — покрајина на левој страни р. Белог Дрима —; Даничић у Рјечнику из српских старина даје *Подримик*; *Подримље* или *Метохија* —⁶⁸;

Подриње: — област на лијевој обали Дрине, свакако босанска „Drina jupania juxta Fluvium“ попа Дукљанина —⁶⁹ Потврде дају Даничић, из Monumenta serbica; Подринью⁷⁰ чак и Подрѣню⁷¹ и RJAziU, s. v. Вук — das Land längs der Drina, regio circumdrinana, са потврдом из народне поезије: Чупић чува Мачву и *Подриње*; уп. и ове примере:

⁶⁴ Павловић, op. cit. 223.

⁶⁵ Канаат, Т.: Подвележје и Подвелепци, Сарајево 1955.

⁶⁶ о овоме типу исп. М. Караš: Nazwy miejscowe typu Podgora . . . Varšava 1955, као и В. А. Никанов: Русские префиксно-бессуффиксные названия, Ономастика, III, 1961.

⁶⁷ исп. код Жучкевича, op. cit. 55.

⁶⁸ Зборник К. Јиречека, I, 284.

⁶⁹ op. cit. 241.

⁷⁰ Monumenta serbica, 448, 4486.

⁷¹ op. cit. 280, 248, 226.

Подручје Пљеваља је сигурно имало увијек жив саобраћај према сјеверозападу, са *Подрињем*⁷²; икавци су и муслимани горњег *Подриња*⁷³; икавци горњег *Подриња* пореклом (су) из Босне —⁷⁴;

Подунавље: код Вука: *das Land längs der Donau*; *regio circumistrana*; код Даничића: *regio circumdanubiana*; уп. и ове рпимере: Поморије и подџнавију⁷⁵; Господињ срьблѣмъ и подџнавију⁷⁶; Господарь срьблѣмъ и Подџнавију⁷⁷; затим: Јустинијанова изградња у Илирику и *Подунављу*⁷⁸; — Војска Словена из *Подунавља* „продире до Драча“⁷⁹; — из јужне Русије преко доњег *Подунавља* ка западу —⁸⁰; — наговјештавао је велику отоманску офанзиву на још неосвојена балканска подручја и на *Подунавље*⁸¹ —; — у *Подунављу* и *Посављу* —⁸²; — да источног освајача потисну из *Подунавља* и Балкана —⁸³; — на Балканском полуострву и у *Подунављу*⁸⁴ —; — Личана има у многим селима *Посавља* и *Подунавља* —⁸⁵ —;

Полимље: — Предјел уз ријеку Лим на обје стране⁸⁶; уп. и ове потврде: Тим путем . . . остварена је директна веза са *Полимљем* и даље са подунавским басеном⁸⁷; у долину Лима и уопште у област *Полимља*⁸⁸ у Метохији и *Полимљу*⁸⁹; *Горње Полимље* је до почетка XIV в. било готово покривено манастирским метохијама⁹⁰; у деспотовину спадало је читаво *горње Полимље*⁹¹; на истоку је граница била негде у *Полимљу* —⁹²;

⁷² Историја Црне Горе, I, 29.

⁷³ Ј. Цвијић: Балканско полуострво, 136.

⁷⁴ *op. cit.* 136.

⁷⁵ *Monumenta serbica*, 182.

⁷⁶ *op. cit.* 195, 200.

⁷⁷ *op. cit.* 223, 224.

⁷⁸ Византиски извори за историју народа Југославије, I, 53.

⁷⁹ *op. cit.* 38.

⁸⁰ Историја Црне Горе, I, 59.

⁸¹ Историја Црне Горе, II, 229.

⁸² Јиречек: Историја Срба, II, 97.

⁸³ Р. Самарџић, предговор Орбинијеву Краљевству Словена, Београд 1968,

CXII.

⁸⁴ *op. cit.* CXV.

⁸⁵ Ј. Цвијић: Балканско полуострво, 143.

⁸⁶ Етнографски зборник, 4, 354; 5, 606.

⁸⁷ Историја Црне Горе, I, 58.

⁸⁸ *op. cit.* 29.

⁸⁹ *op. cit.* II. 2, 413.

⁹⁰ *op. cit.* I, 1, 51.

⁹¹ Јиречек: Историја Срба, II, 323.

⁹² С. Ђирковић, коментар уз Орбинијево Краљевство Словена, 361.

Покуйље: — Kraj nad brzegami rzeki Kupy (Benešić), уп. и: Припада му читав крај између Саве и Драве на исток . . . и још дође *Покуйље*⁹³; У RJAziU Покупље се даје као „ime dvjema selima u Hrv. županiji zagrebačkoj blizu rijeke Kupe“, а из Monumenta croatica ту се наводи пример: Jandrijaš Korčić od Pokupja —;

Поморавље: — die Gegend an der Morawa; regio circum Moravam flumen (Вук, Рјечник), уп. и: Поморавиџ (Даничић, Рјечник); Врла Река . . . упућена је искључиво ка *Поморављу*⁹⁴; као *Врањском Поморављу*⁹⁵; у *Поморављу* и на Ибру⁹⁶; преместило се доцније државно тежиште у богате земљорадничке долине Дрима и *Поморавља*⁹⁷; *Алексиначко Поморавље*, *Врањско Поморавље*, *Нишко Поморавље* —⁹⁸;

Помурје. — На географским картама и у речницима овај облик нисам нашао. Нашао сам га у дневним листовима, када је је јулу месецу 1972. Мура поплавила многа насељена места:

Катастрофалне поплаве у *Помурју*; Поплављена подручја у *Помурју* су данас надлетели хеликоптером . . . ; Положај у Помурју . . . није битно измењен (Политика, 18. јул 1972); Критично у *Помурју* и Подравини . . . ; Опасност од водене стихије у *Помурју* и Подрављу још увијек није прошла; Најновији подаци из *Помурја* . . . уливају наду; Положај у *Помурју* . . . није битно измијењен (Ослобођење, 18. јули 1972)⁹⁹.

Понишавље: — одржана је годишња скупштина Ловачког друштва „*Понишавље*“ —¹⁰⁰;

Посавље: — die Gegend längs der Sava, circumsavana regio (Вук, Рјечник). RJAziU такође даје Посавље, Бенешкић овај лик упућује

⁹³ R. Katičić: Suvremena istraživanja o jeziku . . . Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Pira . . . NDBiH Sarajevo 1964, стр. 26.

⁹⁴ Р. Николић: Крајиште и Власина, Насеља, стр. 10.

⁹⁵ оп. cit. 13.

⁹⁶ Историја Црне Горе, II, 2, стр. 413.

⁹⁷ Јиречек: Историја Срба, II, 96.

⁹⁸ Драгослав Антонијевић: Алексиначко поморавље, СЕЗб. LXXXIII, 104.

⁹⁹ За област око Муре устаљен је назив *Међимурје* „претежно низинска област панонског руба између Драве и Доње Муре“ (Енциклопедија Југославије, s. v. и *Прекомурје*/Прекомурје „сјевероисточни дио Словеније . . . Простире се сјеверно од Муре, до развођа Рабе на сјеверу, односно од Кучнице на западу, до доње Крке и Лендаве на истоку“ то је „у ствари . . . дно широке Мурске долине“ (Енциклопедија Југославије, s. v.). Као што видимо, за област око Муре постоје други називи: Међимурје и Прекомурје. Фонетски лик Помурје створили су новинари, аналогно осталим топонимима овога начина творбе, само је питање да ли ће се он и задржати у употреби.

¹⁰⁰ Политика, 6. 4. 1972, стр. 14.

на Посавина; уп. и ове потврде: у Подунављу и *Посављу*¹⁰¹; поред Подунавља, јавља се изузетно и *Посавље*; господињ вѣсѣмь Срьблѣмь, Подинавию и *Посавію* —;¹⁰²

Пошарје: — Полимље и *Пошарје* су делови српских земаља¹⁰³; Исте те године унијет је у дефтер добара Иса-бега Исаковића вилајет Никшићи у Полимљу и *Пошарју*¹⁰⁴; у *Пошарју* и данас се читава једна група насеља под планином Љубишњом Подговором зову¹⁰⁵; за *Горње Пошарје* било је најважније отварање рудника у Брскову¹⁰⁶; њене највеће висине у *Пошарју* према Дурмитору и Волујаку —¹⁰⁷;

Пошисје: — die Gegend um die Theis, das Theisgebiet, circumtibisca-na regio (Вук, Рјечник), уп. и овај пример: али се . . . дају пратити и до слива Мориша и до *Пошисја* —¹⁰⁸;

Поуње: — kraj nad rzeką Uną (Benešić), уп. и примере: у *Поуњу* има више топонима истога коријена¹⁰⁹; Бабин Поток, село у *Поуњу* (RJAZiU) jedno brdo и *Ровији* naziva se Prkos —¹¹⁰;

Има потврда и за *Повардарје*: Народ у горњем *Повардарју* уста на оружје¹¹¹; податак о доласку градитеља из *Повардарја* у Зету¹¹² —; и Поморишје (Вук, Рјечник).

б) Тип *Посавина*. — На српскохрватском језичком подручју овај тип топонима је врло редак. Постоје само две веће равнице са именом тога начина творбе: *Подравина* и *Посавина*. У RJAZiU s. v. Posavina се констатира да није потврђен тај облик „ni u jednom starijem rječniku osim Ivekovićevu“. То се исто каже и s. v. Podravina, са напоменом да се „govori i piše kadgod zatreba“. Интересантно је што Бенешић у свом Хрватско-пољском рјечнику Посавље и Подравље упућује на одреднице Посавина и Подравина („Posavlje n p Posavina“ где се дају и дефиниције.¹¹³

¹⁰¹ Јиречек, Историја Срба, II, 97.

¹⁰² оп. cit. 348.

¹⁰³ Насеља I, 227.

¹⁰⁴ Историја Црне Горе, II, 366.

¹⁰⁵ Насеља, I, 230.

¹⁰⁶ Историја Црне Горе, II, 1, стр. 51.

¹⁰⁷ Насеља, I, 231.

¹⁰⁸ Историја Црне Горе, I, 58.

¹⁰⁹ Историја Црне Горе, I, 287.

¹¹⁰ Sv. Georgijević, Pitanja sav. knjiž. jezika, Sarajevo 1956, 132.

¹¹¹ Ст. Станојевић, Историја српског народа 1921, 28.

¹¹² Историја Црне Горе, II, 2, стр. 416.

¹¹³ о наставку -ина в. Р. Skok, Etimologijski rječnik, s. v.

в) Тип — *Задунавље*: Врло редак лик топонима на српскохрватском тлу када означава речне долине: — Словени из средњег *Задунавља*¹¹⁴;

г) Тип *Међимурје* / *Међумурје* такође се своди на овај једини пример.

Изнесени материјал јасно показује да на српскохрватском језичком подручју постоји неколико типова топонима којима се именују речне долине. Најпродуктивнији су недеривациони — *Босна*, *Ресава*; и деривациони: префиксално-суфиксални: *Подриње*, *Поморавље*; знатно су ређе потврде за друге типове.

Ако се боље осмотри наш материјал, лако ће се закључити да постоји јасно уочљива територијална распоређеност појединих наших типова. Док је недеривациони тип *Рашка*, *Босна* чест у јужнијим пределима наше језичке области, деривациони тип (*Поморавље*) чешћи је у источнијим крајевима те територије. Деривациони тип *Посавина*, ма колико да је редак, везан је за прекосавско подручје нашега језика. Чини нам се да и овај моменат — дистрибуција појединих типова, указује на могућност постојања утицаја језичког супстрата на уопштавање првога типа и да је тај тип потиснуо општесловенски префиксално-суфиксални тип у тој области српскохрв. језика. Да није у питању тај моменат, тешко би се схватило зашто у јужним крајевима наше земље нема овога општесловенског типа, зашто нема, рецимо, *Позеђе*, *Поморачје*, *Понерейвље*, *Побосње*¹¹⁵ и сл. Фонетски разлози: стварање облика тешких за изговор, овде нису били пресудни. Ако се могло јавити *Поморавље*, могло је и *Понерейвље*, ако смо добили *Поџисје*, могло се појавити и *Побосње*, *Поврбасје* и сл. Дакле, фонетски моменат овде није био никаква препрека за стварање топонима на општесловенској подлози и по општесловенском обрасцу. Посреди је био други и другачији разлог зашто није дошло до образовања таквих топонима — назива за пределе према хидронимима — у овим крајевима. То је, чини ми се, усвајање постојећих назива од староседелачког становништва и уопштавање хидронима и за топониме. Када се једна област почела називати *Зетом* или *Рашком*, односно *Нерейвом* или *Босном*, није више било потребе да се за те појмове образују нови називи, они префиксално-суфиксалног типа. Тамо, пак, где није била пракса да се хидроним

¹¹⁴ Византијски извори I, 39.

¹¹⁵ Код Стјепана Павичића (*Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*, JAZiU 1953) налазимо и потврде за Побосање и Поспречеје, уп.: *starosjedioci u lijevom Podrinju, desnoj Posavini, Pobosanju i Posprečju*“ (стр. 51); као и: „iz lijevog Podrinja, Posprečja i desnog Pobosanja“ (ор. cit. стр. 57), али ти облици не живе у народу крајева куда теку ове реке.

преноси на топоним, или није била тако честа та појава, јављали су се и деривациони типови топонима са хидронимом у основи. У западним крајевима наше језичке области — можда знатно доцније, јавио се нови тип ових топонима, тип *Посавина*, који се није проширио јужно од Саве.

Префиксално-суфиксални тип топонима са хидронимом у основи познат је и другим словенским језицима:

У словеначком имамо: *Podravje*¹¹⁶, *Posavje*; ту имамо и: *Porurje*, *Posarje*.¹¹⁷

За словеначки је карактеристично постојање и суфиксалног типа ових топонима: *Savljе*, *Dravljе* и сл.¹¹⁸ У историјској граматичкој словеначког језика проф. Рамовш налазимо констатацију да процесом јотовања настају „*stanovniška (sedaj krajevna) imena s sufiksom -ian: Borovljе -borov-ian-e, prebivalci kraja Borovo*“. Тако и: *Orehovljе*, *Strahovljе*, *Vrhovljе*, *Žabljе*, *Dobravljе*, *Savljе* (pri Ljubljani) *sav-ian-e* „*Prebivalci ob Savi*“.

Ови примери изискују посебно објашњење. Ево зашто:

1. То је суфиксални тип топонима који није тако обичан; у српско-хрв. језику га и нема;

2. Топоними ове врсте по свом фонетском лику одударају од оних изведених наставком *-bje*, уп. *Posavje* и *Savljе*, што упућује на закључак да нису у питању иста образовања.

3. У примерима као *Savljе*, *Dravljе*, како то показују и њихови обрасци које даје Рамовш, имамо суфикс *-џан* и старо јотовање, дакле са *џ*. У примерима типа *Посавје*, пак, имамо суфикс *је* испред кога у словеначком није долазило до мењања претходних непалаталних сугласника. Отуда у словеначком *Posavje* и *Savljе*. Овај последњи тип настао је, свакако, перинтеграцијом наставка *-е* на основу са извршеним старим јотовањем, дакле: *Savlj + е*, управо ту је дошло до укрштања старог и новог образовања хидронимских деривата: *Сав + џан = Сав-џан*, а после се на општи део *Савџ* додао наставак *-е* према топонимима *Посавје*, *Подравје* и сл.¹¹⁹

У друга два јужнословенска језика, у македонском и бугарском, префиксално-суфиксални тип са хидронимом у основи, није обичан.

¹¹⁶ Slovenski pravopis, Љубљана 1950, s. v.

¹¹⁷ op. cit, ту према Ruhra и Saara.

¹¹⁸ F. Ramovš: Historična gramatika slovenskega jezika, I, Ljubljana, 1924, 62, в. и А. Bajec: Besedotvorje slovenskega jezika, I, Ljubljana 1950.

¹¹⁹ О овоме начину творбе топонима в. А. Vaillant: Les féminins en *-ka* du type Kotorka, Mélanges ling. offerts à M. J. Vendryes, Paris 1923.

У македонском имамо: *ѿморие* — *ѿморје* „област покрај море“. Тако и *ѿоречие*. Истина, у македонском се јавља и *Повардарје*, што је, без сумње, преузето из српскохрватског језика. Ван ове категорије речи наставак *-је* сасвим је обичан у македонском језику, уп. *робје*, *гласје*, *снојје*, *водје*, *ливађе* и сл.¹²⁰

За бугарски језик речници такође дају: *ѿморие* (област крај море), *ѿоречие* (земя местност расположена по течението на река), *ѿоречието на Дунав*, *ѿоречието на Искър*,¹²¹ или је: *Дунавска равнина* + равнината в Северна България включена между Дунав, северните склонове на Стара планина и Лудогорието¹²² —. Старији буг. језик, како ме обавештава један историчар и топономастичар тога језика, знао је и за *Подунавие*, *Поломие*, али савремени буг. језик не зна за такве типове ових топонима.

У источнословенским језицима овај тип топонима (*Поморавље*) сасвим је обичан. У белоруском имамо: *Поволожжје*, *Паднясьроўе*, *Падняйроўе*¹²³ У украјинском налазимо: *Поволжя*, *Подніпрів'я*, *Поднісїїв'я*, као и *Наддніпрів'я*, *Надднісьїрянщина*, *Наддунайщина*,¹²⁴ У руском имамо *Поочье*, *Поволжье*, *Пообье*, *Подонье*, *Поднесїйровье*, *Подунавье*, *Подднїйровье*, *Повислинье*, као и: *Предуралье*, *Приамурье*, *Приднїйровье*.¹²⁵

И западнословенски језици знају за овај тип топонима: исп. у чешком: *Polabí*, *Podunají*, *Pomoraví*, *Povislí*, *Povltaví*, *Posazaví*, као и *Vrhlabí*.¹²⁶

У словачком је: *Polabie*, *Poamravie*, *Pohronie*, *Považie*, *Potisie*.¹²⁷

У пољском налазимо: *Powisle*, *Pobuże*, *Podzwinie*, *Podniestrze*¹²⁷, *Zabuże*.¹²⁸

¹²⁰ Б. Конески: Граматика на македонскиот лит. језик, Скопје 1966.

¹²¹ Речник на съвремения български книжесвен език, т. II, s. v.

¹²² оп. cit. s. v. дунавски.

¹²³ Русско-белорусски словарь, АН БССР, Москва 1953, s. v.

¹²⁴ Русско-украинский словарь, АН УССР, Киев 1962, s. v., в. и Б. Д. Гринченко, Словарь украинської мови, Киев, 1907.

¹²⁵ Жучкевич, оп. cit., А. А. Шахматов: Очерк древнѣйшаго периода исторій русскаго языка, Енциклопедия слав. фил. Петроград 1915.

¹²⁶ Slovník spisovného jazyka českého, ČAV, Ppr 1964, в. и V. Vážný: Historická mluvnice česká, II, Ppr 1964, 50, као и J. Gebauer: Historická mluvnice jazyka českého, III, Ppr 1960, 171, F. Travníček: Mluvnice spisovné češtiny, I, Ppr 1951, 518.

¹²⁷ Slovník slovenského jazyka, SAV, Bratislava 1963 s. v.

¹²⁸ J. Rozwadowski, оп. cit. 241.

Цео изнесени материјал о називима долина уз речне токове на српскохрватском језичком подручју упућује на следеће закључке:

1. Начелно постоје два типа ове врсте топонима: недеривациони и деривациони.

2. Недеривациони тип је врло продуктиван, нарочито у јужнијим пределима српскохрватске језичке територије.

3. Иако је овај тип познат и другим словенским језицима (*Москва, Морава, Пчиња*) на његову продуктивност у том делу наше језичке области могло је имати утицаја и супстратско стање, предсловенска језичка ситуација.

4. Топоними овога типа могу именовати различите географске појмове: од средњовековне државе до засеока (*Босна — Круја*).

5. Деривациони тип зна за неколике подврсте. Најпродуктивнији је префиксално-суфиксални тип: Поморавље. Овај тип топонима представља, у исто време, и продужетак општесловенског творачког импулса (уп. *Поволжје, Palabi*).

6. Овај префиксално-суфиксални тип знатно је обичнији у источнијим него у западнијим крајевима српскохрватске језичке територије.

7. У западнијим крајевима српскохрв. језичког подручја среће се друга врста префиксално-суфиксалног типа: *Посавина*. Истина, ни ту овај образац творбе топонима није сувише чест, али га зато у источнијим крајевима уопште нема.

8. Ма колико да је тип *Поморавље* продукт општесловенских језичких творачких импулса, друга два јужнословенска језика: македонски и бугарски не дају данас потврде за његово постојање (*Повардарје* у македонском језику могло је бити преузето из српскохрв. језика).

9. Словеначки језик, као члан јужнословенске језичке заједнице, имао је у овој области језика властити развојни пут. Ту имамо не само *Посавје* и *Подравје* него и *Савље, Дравље*.